

ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА КЛЪСТЕРНИЯ АНАЛИЗ

доц. д-р Калоян Харалампиев¹, проф. д-р Георги Найденов²

През 2012 година успешно приключи тригодишен университетски проект на тема „Клъстерите капитализъм (типология и динамика на капиталистическите икономики)”, Договор НИД 21.03-2/2009 година. Издадена е електронна монография. Проектът има значителен изследователски потенциал. Ето защо ние продължаваме изследванията в това проблемно поле – на клъстерния анализ на видовете капиталистически начин на производство. Представяме резултатите от изследване на икономическото развитие на България, от гледна точка на видовете капиталистически начин на производство, определени чрез клъстерен анализ.

Най-напред в най общ план каква е същността на клъстерния анализ на видовете капитализъм и кои основни видове капитализъм се очертават чрез клъстерния анализ.

Клъстерният анализ на видовете капитализъм е ново проблемно поле в обществените науки. Досегашните типологизации на капитализма са извършвани по **дедуктивен** път. Въпреки че и при тях се използват статистически данни, това става впоследствие, след като е направена типологизацията. Статистиката се използва или за **илюстриране** на верността на направената типологизация, или за разкриване на характерните черти на един или друг вид капитализъм. Самата типологизация не се извършва чрез обработка на данни.

Най-често за разграничаване на видовете капитализъм се използва дихотомията „либерален капитализъм – държавен капитализъм”. Дълго време западноевропейският капитализъм се счита за единствено „**автентичен**”, автохтонен и естествен. Капиталистическото развитие на страните от втория и третия ешалон на капитализма се счита за успешно, тогава, когато в голяма степен наподобява развитието на страните от първия ешалон. Последните десетилетия обаче започва да се утвърждава разбиране, че различните страни и региони реализират прехода от традиционно, патриархално общество към съвременен капиталистически общество по **специфичен начин**. Налага се разбиране, че съществуват **различни видове капитализъм**, и че всеки от тях е **естествен** и **автентичен** за страните и регионите, където се извършва този преход. Във времето и пространството, в зависимост от специфичните природо-климатични условия, конкретното историческо развитие и пр. съществуват различни гроздове (**клъстери**) от държави, в които начинът на производство е **сходен**. Всеки от тези различни клъстери е специфичен **вид** капитализъм.

Ние си поставихме за цел да изследваме видовете капитализъм, като установим самобитните видове капитализъм не по **дедуктивен**, а по **индуктивен** път. Тоест, самобитните видове капитализъм да се получат по „**естествен**” път – чрез клъстерен анализ по няколко основни индикатора. Правим клъстеризацията като използваме три индикатора – степен на развитост на страната³; дял на държавния сектор в националната икономика⁴; участието на държавата в преразпределението на брутният вътрешен продукт. По такъв начин от една страна, не излизаме от традиционното

¹ Софийски университет „Св. Климент Охридски”, катедра „Социология”, доцент

² УНСС, катедра „Икономическа социология”, професор

³ Измерена чрез БВП на глава от населението.

⁴ Измерен чрез експертна оценка по петстепенна скала: 1 – до 20%; 2 – между 20% и 40%; 3 – между 40% и 60%; 4 – между 60% и 80%; 5 – между 80% и 100%.

основно разделение на видовете капитализъм на либерален и държавен, а от друга страна, съчетаваме синхронния с диахронния подход. Стъпката ни е 5 години. Получават се 22 времеви точки на изследване за периода от 1900 до 2005 година.

Кои са основните видове капитализъм през XX и началото на XXI век?

В резултат на клъстеризацията установихме, че има ядра от държави, (или една държава – клъстер), които „протичат“ последователно за по-продължителен, или сравнително по-кратък период от време през тези 22 фиксирани години. „Течейки“ във времето, тези ядра „привличат“ други държави, или – обратно, някои държави „бягат“ от техния клъстер. Идентифицирахме **дванадесет** такива „случая“. Считаме, че тези „случай“ са разгръщащи се във времето **самобитни** видове капитализъм. Това са дванадесет клъстера, които „пулсират“ във времето. Условно обозначихме тези клъстери като: Първи „западноевропейски“ клъстер; Втори „западноевропейски“ клъстер; Първи „латиноамерикански“ клъстер; Втори „латиноамерикански“ клъстер; Първи „източноевропейски“ клъстер; Втори „източноевропейски клъстер“; „САЩ“; „Япония“; Първи „арабски“ клъстер; Втори „арабски“ клъстер; Първи клъстер на развиващите се страни; Втори клъстер на развиващите се страни.⁵

Обозначенията „първи“ и „втори“ са свързани с: а) по-ранно, или по-късно появяване във времето; б) по-голяма или по-малка продължителност.

Изрично искаме да подчертаем, че предложените от нас названия са само първа крачка в определяне на вида капитализъм на всеки клъстер. На този етап названието на клъстерите е, така да се каже, „**географско**“. Впоследствие, ще се опитаме за всеки клъстер – либерален или държавен, да намерим подходящо название на неговия вид капитализъм. Това може да стане след като се изследват характерните му черти.

Какво можем да установим от клъстеризацията?

Трябва да се отбележат, макар и само тезисно следните „явления“:

а) Има държави, които за относително продължителен период са самостоятелен клъстер. Такива държави-клъстери са например Япония и САЩ. България също за един сравнително продължителен период – 20 години, е държава-клъстер – от 1970 до 1985 година, включително. Тогава тя самостоятелно представлява Втори „източноевропейски“ клъстер.

б) Има три вида, или може да се каже **нива** на „пулсации“, тоест на „прескачане“ на държави и на клъстери.

- Първото, най-ниското ниво е, когато държава „прескача“ от един клъстер в друг клъстер.

- Следващото ниво е, когато един клъстер се движи и променя разположението си в пространството на либералния и държавния капитализъм, но без да губи характера си като либерален или държавен капитализъм.

⁵ В тези условни наименования използваме кавички, за да укажем следното:

- когато наименованието на клъстера е събирателно, като например Първи „западноевропейски“ клъстер, кавичките показват, че в този клъстер влизат и държави извън обозначения географски регион. (В конкретния пример това са най-често Австралия, Нова Зеландия и Канада.)

- когато наименованието на клъстера се състои от името на една единствена държава, като например „САЩ“, кавичките показват, че тази държава е само ядрото на клъстера, а през годините в него се включват и други държави. (В конкретния пример заедно със САЩ често се появяват Австралия и Швейцария.)

- Третото ниво на „прескачане” е, когато един клъстер променя характера си и се „движи” от единия към другия край на клъстерното пространство – тоест от либерален се превръща в държавен капитализъм, или обратното.

В последващото изложение ще покажем как тези преходи се извършват в България.

в) В разгръщащите се във времето 22 точки на клъстеризация има няколко точки, през които начинът на производство се променя съществено в глобален мащаб. Съответно съществено се променят и видовете икономики и влизащите в състава на клъстерите държави. За България такива точки са 1945 и 1985 година. Изследването на тези точки и промените във видовете капитализъм, е отделен въпрос, който заслужава специално внимание.

Каква е динамиката и промените в начина на производство в България през XX и началото на XXI век?

В движението на България по трите изследвани от нас показатели открихме следните периоди:

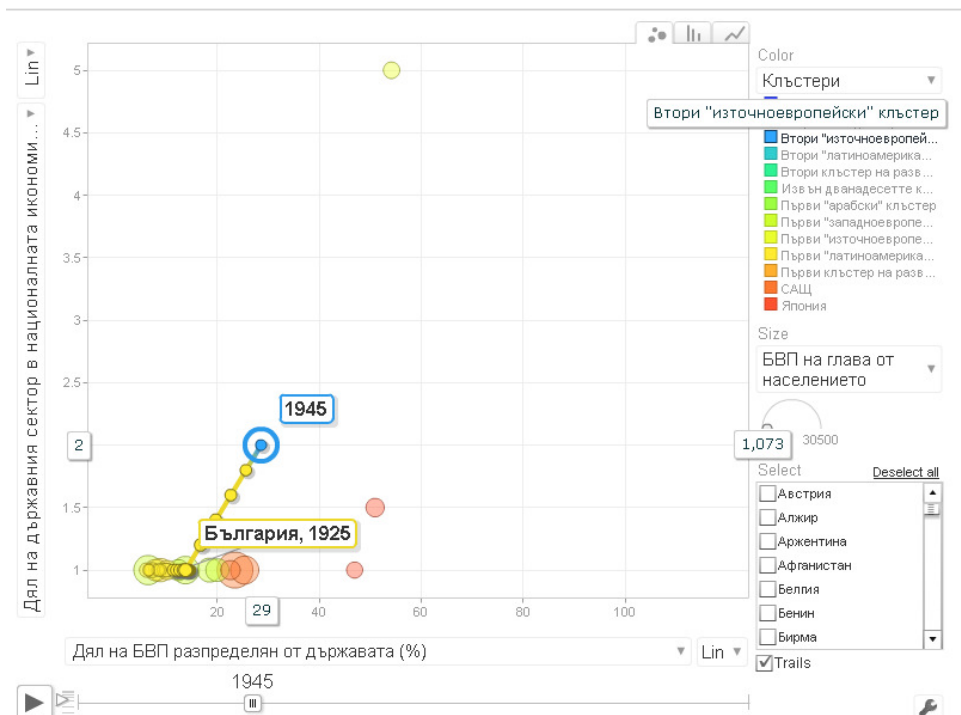
Първи период – от 1925 до 1940 година.

От 1925 до 1940 година движението на България е много слабо, намира се в долния ляв (либералния) ъгъл на графиката и се движи само хоризонтално. Тоест делът на държавния сектор е между 0% и 20%, а се променя само делът на БВП, разпределян от държавата, но в много тесни граници. През този период България се намира в Първи „латиноамерикански” клъстер⁶.

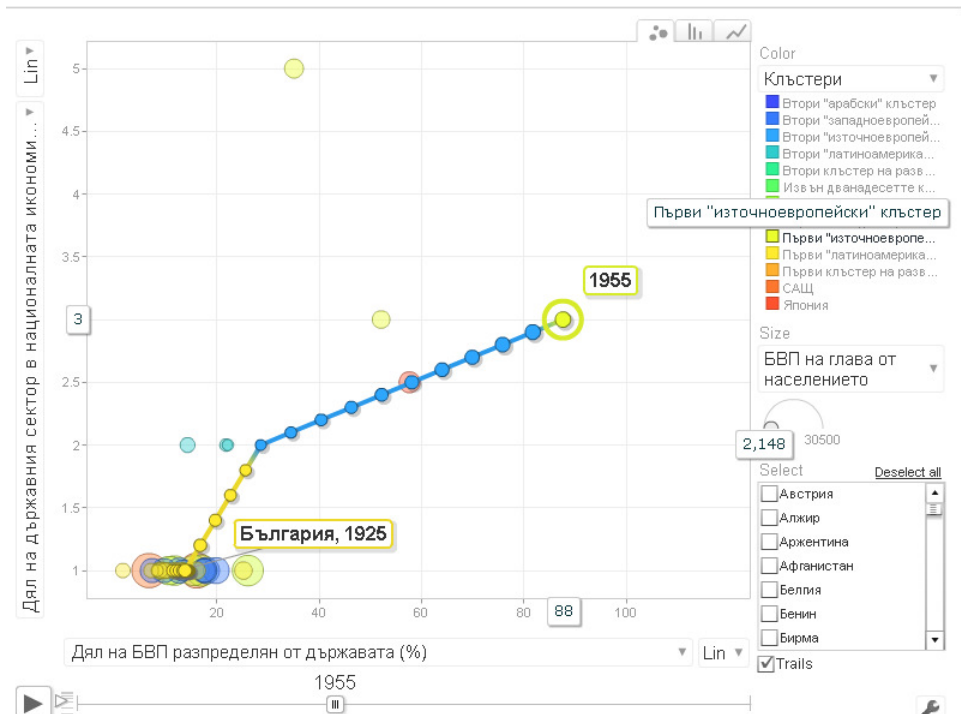
Втори период – от 1940 до 1945 година.

⁶ През 1940 година освен България в Първи „латиноамерикански” клъстер попадат още Бразилия, Еквадор, Куба, Мексико и Хондурас.

През 1945 година делът на държавния сектор в националната икономика става между 20% и 40%, като това е съпроводено и с увеличаване на делът на БВП, който се разпределя от държавата. България преминава във Втори „източноевропейски” клъстер.⁷

Трети период – от 1945 до 1955 година.

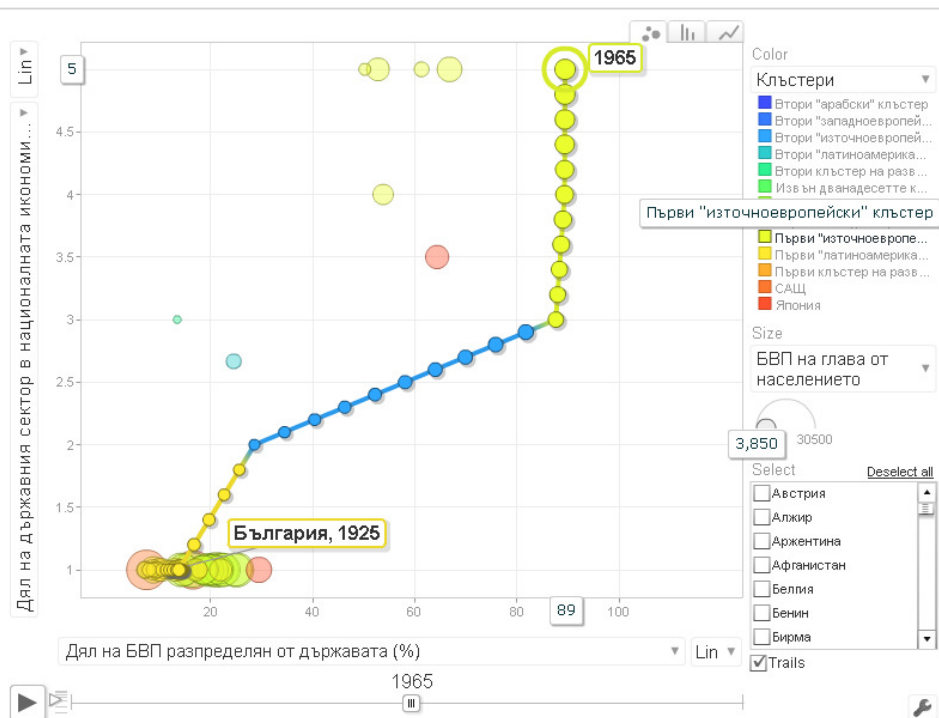

През 1955 година делът на държавния сектор в националната икономика достига между 40% и 60%, като имаме много бързо увеличаване на делът на БВП, който се

⁷ През 1945 година България е единствената държава във Втори „източноевропейски” клъстер.

разпределя от държавата. През 1955 година България преминава в Първи „източноевропейски” клъстер⁸ и е в него до 1970 година.

Четвърти период – от 1955 до 1965 година.

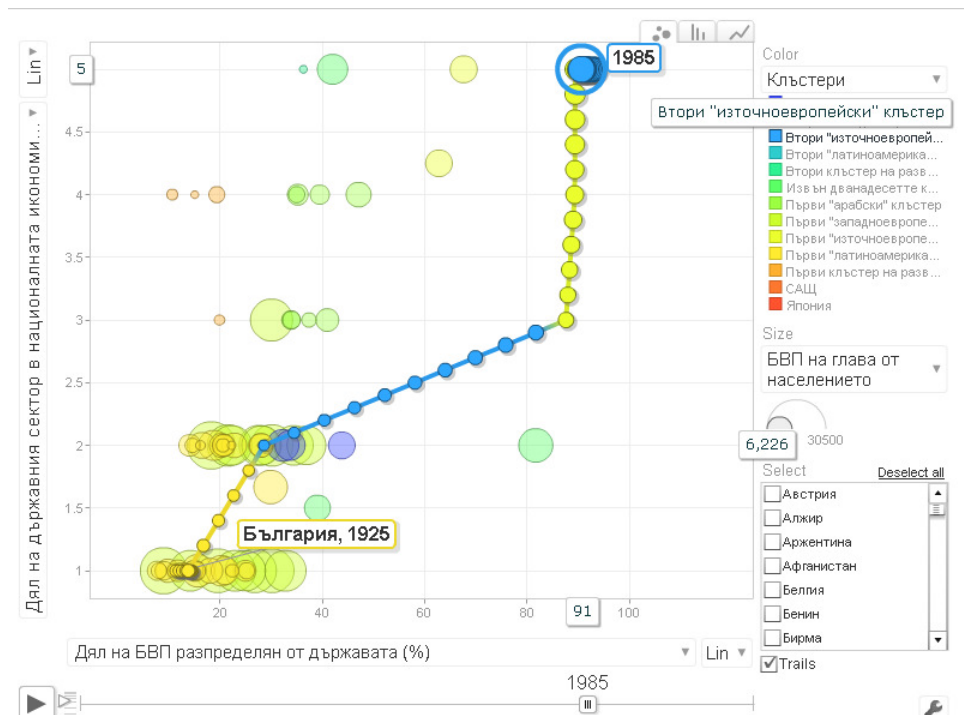

До 1965 година дялът на държавния сектор в националната икономика рязко нараства и става между 80% и 100%. В същото време дялът на БВП, разпределян от държавата, се увеличава незначително. България се намира в Първи „източноевропейски” клъстер.⁹

Пети период – от 1965 до 1985 година.

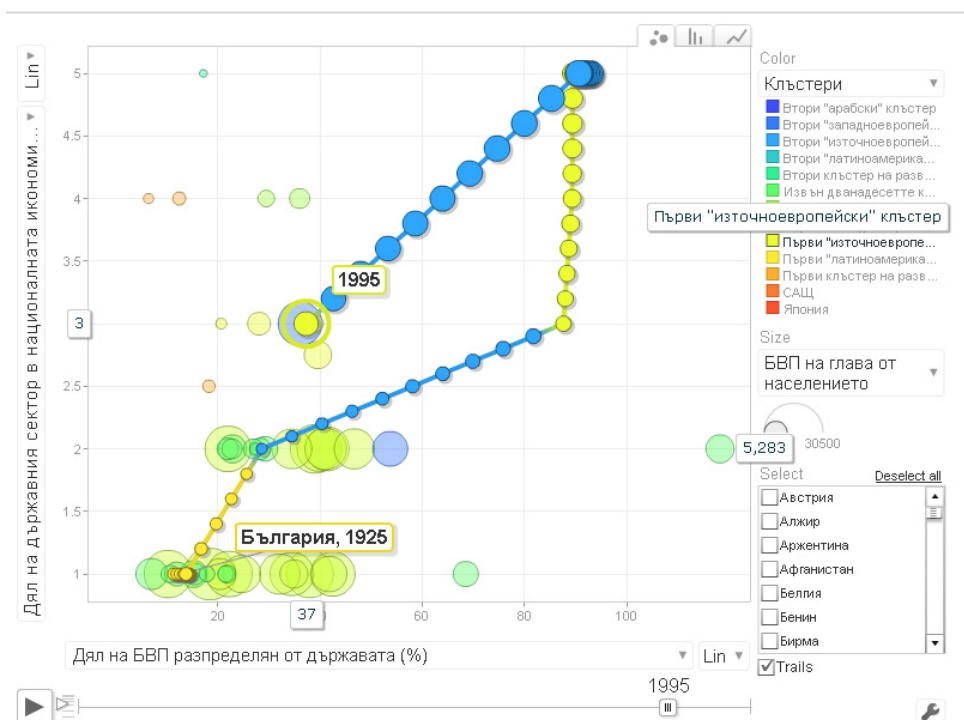
⁸ През 1955 година освен България в Първи „източноевропейски” клъстер попадат още Полша и СССР.

⁹ През 1965 година освен България в Първи „източноевропейски” клъстер попадат още Куба, Полша, Северна Корея, СССР и Чехословакия.

До 1985 година движението на България отново е слабо. Делът на държавния сектор в националната икономика е между 80% и 100%, само делът на БВП, разпределян от държавата, се променя, но незначително. През 1970 година България преминава от Първи във Втори „източноевропейски” клъстер¹⁰ и остава там до 1985 година.

Шести период – от 1985 до 1995 година.

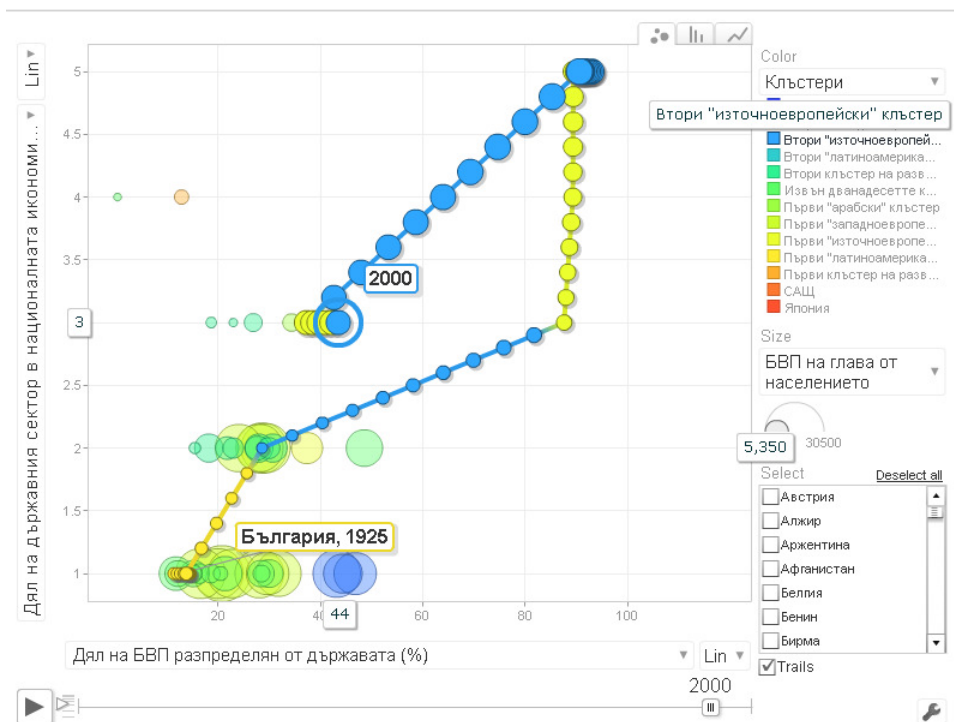

До 1995 година рязко спадат и делът на държавния сектор в националната икономика, който достига между 40% и 60%, и делът на БВП, разпределян от

¹⁰ През 1970 година България е единствената държава във Втори „източноевропейски” клъстер.

държавата. През 1995 година България преминава в Първи „източноевропейски” клъстер.¹¹

Седми период – от 1995 до 2000 година.

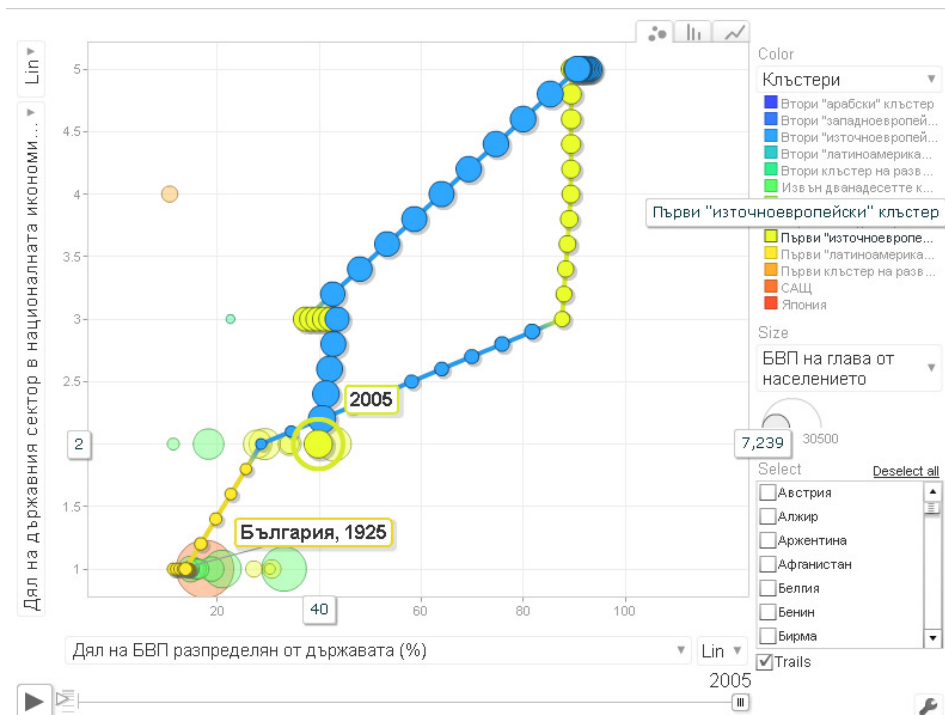

През 2000 година делът на държавния сектор в националната икономика остава между 40% и 60%, но делът на БВП, разпределян от държавата се увеличава. През 2000 година България преминава във Втори „източноевропейски” клъстер.¹²

Осми период – от 2000 до 2005 година.

¹¹ През 1995 година освен България в Първи „източноевропейски” клъстер попадат още Алжир, Кения и Русия.

¹² През 2000 година България е единствената държава във Втори „източноевропейски” клъстер.

През 2005 година делът на държавния сектор в националната икономика става между 20% и 40%, докато делът на БВП, разпределян от държавата, намалява, но незначително. През 2005 година България преминава в Първи „източноевропейски” клъстер.¹³

Като обща характеристика за всички периоди трябва да отбележим, че третият показател – БВП на глава от населението, непрекъснато нараства.

За динамиката в начинът на производство на България в **заключение** можем да отбележим следното:

- От 1925 година, когато се намира в долния ляв ъгъл на либералното пространство, България започва движение към горния десен ъгъл на пространството на държавния капитализъм. Това продължава до 1985 година. Тоест, можем да кажем, че продължава всъщност до преврата на 10.11.1989 година, тъй като нашите данни са през петгодишни интервали и не сме събирали информация за междинните години, включително 1989 година, а за България липсват данни за 1990 година. След това българската икономика започва движение в обратна посока и постепенно се връща отново в пространството на либералния капитализъм.

- Българската икономика има така да се каже „предпочитания” към двата „източноевропейски” клъстера. Тоест, капиталистическият начин на производство в България се променя и развива като цяло в синхрон с промените и развитието на другите източноевропейски страни.

¹³ През 2005 година освен България в Първи „източноевропейски” клъстер попадат още Алжир, Виетнам, Йордания, Мароко, Монголия, Русия, Унгария и Чехия.